

КУЛЬМІНАЦІЯ

Олег БОНДАР

Слідами Сенсації

(“Вечірня газета”, 1994 р., № 22)

Матеріал про скарби кіровоградського колекціонера Олександра Борисовича Ільїна, поданий у “Вечірній газеті” за 14 січня цього року, миттєво облетів увесь світ. Люди дізнавались, що у колекції маловідомого кіровоградського електрика зберігались експонати, які на сьогоднішній день оцінити практично неможливо, а деяким унікальним речам міг би позаздрити будь-який із найбільших музеїв світу.

А тому немає нічого дивного, що знайшлися незацікавлені в тому, щоб інформація потрапила до преси. Іноді їхні методи зводилися до брутальних погроз про фізичну розправу над журналістами. Та все ж матеріал з’явився. Першим його подала “Вечірня газета”. Потім підхопила українська преса. Іноді це були відверті передруки, але частіше авторські матеріали з посиланням на першоджерело — “Вечірню газету”. Кіровоград став містом паломництва журналістів, як із ближнього, так і з далекого зарубіжжя. “Комсомольская правда” присвятила О.Б. Ільїну майже дві газетні полоси.

Відчувши солодкий присмак слави, деякі члени комісії по вилученню скарбу Ільїна, ще зовсім недавно залякані і з міцно зімкнутими устами, стали охоче ділитися інформацією. Та все це було пізніше. А в січні місяці лише “Вечірній газеті”, використовуючи офіційні і неофіційні джерела, інколи користуючись напівлегальними методами, вдалося підготувати матеріал, який і став першоджерелом сенсації.

У березні до редакції зателефонували із московського представництва американської щоденної газети “Лос-Анжелес Тайме”.

— Це ви писали про скарб Ільїна? — запитав співрозмовник.

— Так.

— Через кілька днів ми будемо у Кіровограді.

Кері ГОЛДБЕРГ

Власник скарбу України

(“Лос-Анжелес Тайме”, 1994 р.,

28 березня. Переклад з англійської Валентини Полуні)

Як якийсь звичайний електрик уник переслідувань Советів і зібрав таємний скарб рідкісних книг та ікон? Дехто говорить, що пристрасть до колекціонування змушувала Олександра Ільїна не зупинятись ні перед чим заради здійснення бажаного.

КІРОВОГРАД. Україна.

Мало відвідувачів будь-коли допускалось до старого будинку Олександра Ільїна, що у цьому хліборобському місті. Коли хазяїн помер, люди дізнались — чому саме.

Ільїна знали в місті як неохайного чоловіка, що був електриком у місцевих їдальнях. Видовжене обличчя і пекучі очі робили його схожим на худючого вампіра. У своїх старезних черевиках і потертому пальто він скидався на неробу.

Виказували його очі. Людина мала таку жагучу недозволену пристрасть в очах, що ніщо — ні КДБ, ні злочинний світ, ні кайдани радянської ідеології не змогли їй перешкодити.

Коли він нарешті помер у 73-річному віці, офіційні особи прийшли до будинку Ільїна з наказом заарештувати його власність до виявлення дійсних спадкоємців. У них були підозри, що там можна дещо знайти. Кожен у місті знав, що Ільїн був колекціонером.

Але вони ніколи не могли уявити розмірів та цінності залишеного ним скарбу, пам’ятника особливій винахідливості справжнього колекціонера, який, збираючи свій скарб, зміг обійти все — навіть репресії комуністичної поліцейської держави, що не визнавала приватної власності.

Ільїн зробив, мабуть, неможливе. Він нагромадив цілий музей — десятки тисяч рідкісних книг поряд з іконами в золотих і срібних оправах, картини і антикваріат — і це за радянського режиму. В його запаснику були і книги XVI-го століття, видані російським Гутенбергом — Іваном Федоровим, і томи цінних рукописів у шкіряних обкладинках.

У Радянському Союзі не було аукціону, подібного Сотбі, але про деякі методи Ільїнських надбань можна здогадуватись.

Він дешево купував коштовні речі у колись знатних сімей і нужденних пенсіонерів, жертв революції, війни і бідності. Обмінювався з менш обізнаними колегами. На думку багатьох, він також підкупляв керівників бібліотеки і музею, щоб здобути вибрані експонати. Міг мати справи зі злочинцями.

Кіровоградці хитають головами у спантеличеному здивуванні від розмірів його зібрання.

"Він був колекціонером найвищого рангу, — сказав бібліотекар Олександр Чуднов, який особисто знав Ільїна, а тепер складає каталог колекції. — Люди часто порівнюють любов до книжок з любов'ю до жінки. Він знав ціну книжкам, і в деякій мірі ця любов переходила в жагу, в "МОЄ"!"

У будинку і прибудові Ільїна, що розмістилась на півакрі (0,2 га) землі, немає ні водопроводу, ні центрального опалення, як і в більшості домівок сільської місцевості на Україні. Але чиновники, що прийшли описувати власність, побачили обидві будівлі напхані майном так, ніби то був багажний вагон. Купи стародруків від підлоги до стелі, готові завалитися від найменшого дотику, деякі зіпсовані вогкістю і погризені мишами.

Племінниця Ільїна Ірина Подтількова та її чоловік жили разом з колекціонером, тому й були проти втручання держави. Але то було сильніше за них.

"Ступасш, ніби у завал, — розповідала Оксана Нельга, бібліотекар, що допомагала пакувати і описувати колекцію Ільїна. — Спочатку жах, потім здивування від загорнутого в ганчір'я срібла".

Скарби Ільїна зробили сенсацію. Місцева преса, цитуючи надмірно емоційних посадових осіб, заявила, що книжки та інші коштовності оцінюються в дуже перебільшену суму — 40 мільярдів доларів. Це більше, ніж державний бюджет України за останніх кілька років.

Їх справжня ціна невідома. Рідкісні російські книжкові колекції раніше продавалися за мільйони рублів, хоча то могли б бути мільйони доларів, як повідомила Олександра Гусева із відділу рідкісних книг Московської бібліотеки ім. Леніна. Але Херрі Ліч, фахівець з російських видань Бібліотеки Конгресу США, гадає, що для таких книг тепер існує малий ринок.

Однак: "Я б не применшував культурної цінності зібрання, — відзначив Ліч, підкреслюючи, що відкриття величезної приватної колекції є "важливою подією історичною і культурною. Через зрадливість історії їх існує не так багато".

Зібрання Ільїна, яке директор краєзнавчого музею Павло Босий оцінив у кілька мільйонів доларів, ще не каталогізоване, і справжність деяких найрідкісніших книг треба перевіряти.

Але керівництво Кіровоградського музею, який обслуговує провінцію з населенням 1,5 млн. чоловік, гадає, що колекція Ільїна перевершує їх колекцію.

Дехто вбачає в цій людині грабіжника, який скористався труднощами своєї країни. Інші сприймають його як фантастичну особу.

Ця колекція відображає величезне перекручення цінностей відповідно до радянської комуністичної догми, перекручення, яке Росія тільки починає виправляти, разом з історичним відродженням.

Більшовики переслідували священників, руйнували церкви і переслідували віруючих. Вони вбачали мало цінностей в іконах — портретах святих візантійського стилю, як правило, намальованих на дереві і обрамлених золотом чи сріблом.

"У сталінські часи Ільїн бачив, як працівники музею розламували сокирою ікони, здираючи срібні оклади і розрубуючи дерево, щоб потім спалити в печі", — розповів Іван Анастасьєв, колега-колекціонер з Кіровограда.

А далекоглядні люди рятували і дбайливо зберігали їх.

Люди з Заходу довго вивозили ікони з Росії, а Ільїн збирав їх навіть тоді, коли радянські громадяни могли зазнати переслідувань за володіння іконами.

"Бог знає як, але він зібрав і зберіг те, що мало зникнути, — розповідав Анастасьєв. — Те, що все це знаходиться тут, — подвиг".

Більшовики також не схвалювали всього того, що тхнуло духом пихатого світу аристократів, яких вони нищили.

Коли селяни-бунтівники громили родові гнізда дворянських сімей, награване добро можна було купити за безцінь.

“Логіка режиму виходила з того, що все, що було до 1917 року, неправильно, — зазначив Валерій Репало, голова державної комісії у справах колекції Ільїна. — Тільки те, що стосується радянської епохи, має цінність”.

Ільїн любив стилі бароко і рококо у мистецтві дореволюційної Росії. До його зібрання входили розкішні книги, такі як “Візантійські емалі” ціною 12 тисяч сріблом у 1892 році та “Великокняже і царське полювання в Росії”, пишне видання, розміром столика для кави, надруковане у кількості близько двохсот екземплярів з чудовими ілюстраціями.

Комуністи ненавиділи царів. Ільїн же купував їхні портрети, один з яких, очевидно, виконав славетний художник Дмитро Левицький, котрий помер на початку 19-го століття.

Ільїн мав смак, та був і непривабливий відтінок у його збиранні. Він був “не ангел”, як відзначив хтось із бібліотекарів. Колекціонування — “це пристрасть, яка поглинає все, — сказав Анастасєєв, — коли людина здатна навіть на кримінальні вчинки, заради ВОЛОДІННЯ”.

Комунізм перетворив приватну власність у колективну, а значить у нічию.

Крадіжка у держави розглядалась як дрібна провина, а отже, музейних і бібліотечних працівників легко було умовити зробити невідгдані обміни чи просто поцупити книжку із заповненої полиці.

“Можна було взяти ікону в музеї за пляшку горілки, якщо сам директор був співучасником”, — зазначив Павло Босий, який очолює нині місцевий музей.

Деякі книжки Ільїна мають на своїх сторінках штампи бібліотеки, як розповідали учасники описування майна. А як повинні вони пояснювати той факт, що у власності Ільїна була та сама Біблія, яку імператриця Єлисавета подарувала місту, коли воно ще називалось Єлисаветградом?

А ще ходять чутки про роки Другої світової війни. Деякі говорять, що Ільїн був одним із тих авантюристів, котрі під час 900-денної блокади Ленінграда обмінювали хліб голодним жителям за їхнє майно.

Подтількова, племінниця, сердито заперечує чутки, стверджуючи, що Ільїн ніколи не служив у Ленінграді.

Та війна перевернула країну догори дном, музеї евакуювали на схід, подалі від наступаючих нацистів, а нові скарби линули потоком разом із переможними радянськими військами.

“Музеї не починали нормального післявоєнного переобліку до 1948 року”, — констатував Босий.

Ільїн міг використати хаос у країні на свою користь, а може, й ні. Що він безсумнівно використав, так це комуністичну ідею рівності, що зробила всіх однаково бідними.

“В той час, коли розмір пенсії складав 12 рублів на місяць, а потім десь близько 20-ти доларів, якась бабуся могла віддати ікону у сріблі з емаллю і коштовними каменями за 30 рублів. Люди потребували кожної копійки”, — згадував Анастасєєв.

“Ільїна, — розповідав Чуднов, — характеризували як людину-пітона. Він вибирав жертву, про яку знає, що вона щось мала, а потім кружляв навколо, а коли іноді він не міг дістатися ближче, то просто чекав... А, коли людина вмирала, він хапав”.

Одна з найбільших загадок цієї людини полягала в тому, що він жив як жебрак, їв безплатно у їдальнях, де працював, носив спецівку, яку видавали на роботі.

“Він ніколи не одружувався, — згадував Анастасєєв, — можливо, тому, що жалкував витратитися на сім'ю, коли гроші могли збільшувати його зібрання”.

Втім, існують ще більші таємниці. Радянський режим насторожено ставився до збирачів рідкісних книжок, і багато крапих колекцій у країні конфісковувалось.

Як же вижив Ільїн, недоторканий, особливо якщо, в колекції були ікони і медалі, здатні викликати зацікавлення КДБ і кримінального світу?

Подтількова розповіла, що Ільїна один раз обікрали, і грабіжників швидко спіймали. На її думку, його не чіпали ні КДБ, ні злочинці, тому що батько Подтількової — свояк Ільїна — був високопоставленим прокурором.

А у місцевих кореспондентів є інші версії. Можливо, вони гадають, Ільїн був, як говорять у злочинному світі Росії, “вор в законі”, вагажок, чия власність у дійсності була “общаком” — спільним володінням, сховищем краму, який накопичила вся банда.

Документи, згідно з якими Ільїн деякий час перебував у в'язниці, а проміжок тривалістю 14 років навіть не зафіксовано в

його трудовій книжці.

Подтълковка заперечувала, що Ільїн коли-небудь служив в армії, а Чуднов гадає, що цей проміжок може означати або перебування у виправно-трудовому таборі, або службу в Руської Православної Церкви, яка жила окремо від держави, тому це не фіксувалося в документах.

Органи КДБ міста Кіровограда відповіли керівникам музею на запит про Ільїна тільки те, що не мають жодної інформації про нього.

Залишається незбагненною й найбільша таємниця — як міг Ільїн допустити, щоб скарби запліснявіли від холодної вологості зими і парноти літа. Працівники музею розповідали, що деякі книги були такі брудні і запліснявілі, що їм доводилось надягти респіратори, щоб перевіряти книжки.

"Це людина, яку ми не розуміємо, бо не може бути, щоб він не уявляв їх цінності, а все ж він тримав їх у жакливих умовах, — сказав голова комісії В. Репало. — Це був великий егоїст".

Чуднов вбачає в цьому певний садизм, говорячи, що пристрасть колекціонера була достатньо спотворена, аби дати йому право вірити, що він може зробити будь-що зі своїми власними книжками.

"Це була надзвичайно складна особистість, якій навряд чи знайдеться паралель у світовій літературі, — свідчив директор музею П. Босий. — Він був віруючим, але брав цінності в церквах; реставрував одні книжки і прирік на загибель багато інших. Використовував сучасні ілюстрації, переплітаючи давні книги".

Місцеве керівництво і музей використовують згубне ставлення Ільїна до свого скарбу як моральне обґрунтування своїх дій. Вони базують свої претензії на майно на вимогах закону про те, що зібрання унікальних історичних предметів повинно реєструватись, а Ільїн його ніколи не реєстрував. Практично вони тільки конфіскували колекцію терміном на шість місяців, оскільки Ільїн не залишив заповіту. Але Подтълковка впевнена, що більшості з того, що вилучено в них, вона вже ніколи не побачить.

Ми розмовляли в захаращеній кухні будинку Ільїна, де й досі тхне духом чогось гнилого, вражаючи відвідувачів уже при вході. Будинок усе ще заповнений книжками, тільки, очевидно, найменш цінними, навіть після того, як було вивезено 500 величезних мішків.

Весь час сльози наверталися на очі Подтълковій, коли вона оповідала, як на початку січня міліція заповонила дім, не звертаючи уваги на її протести. "Вони зривали дошки на підлозі і користувались металопукачем, щоб перевірити все до останнього", — розповідала вона.

Працівники музею говорять, що деякі речі Ільїна з'явилися у продажу, гадаючи, що племінниця почала їх продавати, не маючи на те юридичного права. А Подтълковка, яка завжди мешкала зі своїм ексцентричним дядьком, виказує звинувачення, начебто представники влади описали не все, що взяли, для того, щоб самим потім дещо продати.

"Я не вірю в нашу демократію, — заявила вона. — Вони можуть дати нам якісь гроші, але ніколи не повернуть речей... Вони прийшли і питають: "О, у вас є ложка Фаберже? Як, адже у нас їх тільки дві — у Києві в музеї". А я хочу знати, чому ми не можемо мати ложку Фаберже?"

І племінниця, і керівники музею шукають юридичної допомоги.

Подтълковка не в змозі запросити адвоката з Києва, а місцеві адвокати всі відмовились допомагати їй. Обидві сторони очікують довгих баталій у суді.

Подтълковій боляче від втрати можливої спадщини. Було б достатньо продати хоч частину того всього, аби купити новий будинок, вважає вона. В останній стадії битви між сім'єю та державою Підтълковка заявила, що Чуднов та інші звинувачують

Її у тому, що вона вбила свого дядька, і домоглася ордера на експлуатацію.

Але на сьогодні зібрання займає кілька кімнат у музеї та кілька кімнат в обласній бібліотеці. Всі кімнати опечатано.

Босий і Чуднов ще навіть не закінчили рахувати всього, що в них зберігається. Як говорить Босий, обсяг майна складає понад 300000 окремих предметів, серед яких — срібний кубок, що оцінюється у 30000 доларів.

Чуднов у бібліотеці охороняє все — від мішків з розідраними Торами до книг епохи Івана Грозного. "А ось це дійсно святиня — говорить він. — Це все одно, що англійцю тримати в руках перше видання Шекспіра". Йшлося про книжку, надруковану у 1580 році Іваном Федоровим. Відчувається, що він, як і Ільїн, пристрасно захоплюється книжками. Але то інше захоплення, бо наприкінці Олександр Чуднов промовив: "Є бібліофіли, але існують і бібліоманіяки".

[A1, A10]
MONDAY, MARCH 28, 1994
LOS ANGELES TIMES
CIRCULATION:
1,138,353 DAILY/1,521, SUNDAY
COLUMN ONE

Ukraine's Master Hoarder: Electrician Assembled Thousands of Books, Icons, Paintings

How did a scruffy electrician elude the Soviets to amass a secret trove of rare books and icons? Some say Alexander Ilyin's passion for collecting made him stop at nothing to get what he wanted.

By CAREY GOLDBERG

TIMFS STAFF WRITER

KIROVOGRAD. Ukraine—Few visitors were ever allowed into Alexander Ilyin's ramshackle house in this wheat-country town. When he died, people found out why.

Ilyin had been a familiar scruffy figure around here, an electrician for local cafeterias. With his long face and burning eyes, he resembled a scrawny vampire; in his ancient shoes and shabby coat, he could pass for a bum.

The eyes gave him away. He was a man with an illicit passion burning so strong that nothing—not the KGB, not the criminal underworld, not the bonds of Soviet ideology—could sland in its way.

After he died last fall at 73, local officials invaded Ilyin's home with an order to freeze his property until his rightful heirs could be determined. They had suspicions about what they would find; everyone in town knew Ilyin was a collector.

But they had never imagined the magnitude of the treasure he left, a monument to the peculiar ingenuity of a true collector who could overcome anything—even the repression of a Communist police state that frowned on private property—to amass his hoard.

Ilyin had done the seemingly impossible. He had accumulated an entire museum—tens of thousands of rare books along with gold- and silver-framed icons, paintings and antiques—under the Soviet regime. His cache included 16th-century books believed to be published by the Russian Gutenberg-Ivan Fyodorov—and some after leather-bound tome of valuable manuscripts.

The Soviet Union had no equivalent of Sotheby's auction house, but some of Ilyin's methods of procurement can be guessed. He bought valuables at bargain-basement prices from fallen noble families and needy pensioners, victims of revolution, war and poverty. He swapped with less knowledgeable colleagues. According to many, he also corrupted library and museum officials to obtain choice objects, and may have had dealings with criminals.

Kirovograd residents shake their heads in bewildered wonder at the size of his collection.

"He was a collector of the highest order," said librarian Alexander Chudnov, an Ilyin protege who is helping to catalogue the hoard. "People often compare the love of books to the love of women—he knew value and to some extent it was love that turned into lust, into a "This is mine!"

Ilyin's home and an annex on the half-acre lot had no plumbing or central heating, like most houses in the Ukrainian countryside. But officials found both to be stuffed with the density of a moving van. Ancient books teetered in floor-to-ceiling piles, some rotting in the damp and nibbled by mice.

Ilyin's niece, Irina Podtyolkova, and her husband lived with the collector and objected furiously to the state intervention. But this was bigger than both of them.

"It was like coming into a cave," said Oxana Nelga, a librarian who helped pack up and list the Ilyin collection. "First the fear, then the surprise of finding silver wrapped in rags".

The treasures of the Ilyin household created a sensation. The local press, quoting an overly enthusiastic official, claimed that the books and other valuables were worth a whopping \$40 billion, more than the Ukrainian state budget for the last several years.

Their actual value is uncertain. Rare Russian book collections sold for millions of rubles back when would have been millions of dollars, said Alexandra Guseva of rare books section of Moscow's Lenin Library. But Harry Leich, Russian specialist at the U.S. Library of Congress, said there seems to be little market for them now.

Nonetheless, "I would not underestimate the cultural value of it," Leich said, noting that the very of an extensive private Russian collection is "a major event culturally and historically. Because of the vicissitudes of history there aren't many of them around."

Ilyin's collection, which local museum director Pavel Bosiy valued at several million dollars, is not all catalogued yet, and the authenticity of some of the rarest books must be checked.

But officials at the Kirovograd museum, which serves the province's population of 1.5 million, figure that Ilyin's collection outstrips theirs.

Some see Ilyin as a looter who exploited his country's misfortunes. Others view him as a visionary. His collection reflects some of the tremendous distortion of values under Soviet Communist dogma, a distortion that is only beginning to be set right as Russia reclaims its history.

The Bolsheviks slaughtered priests, tore down churches and persecuted believers. They saw little value in icons, the Byzantine-style portraits of saints typically painted on wood and framed with gold and silver.

During the Stalin era, Ilyin had seen local museum workers destroy icons with an ax, pulling away the silver frames and then chopping the wood to be burned for heating, said Ivan Anastasiev, a fellow collector in Kirovograd.

But those with clear sight cherished them. Westerners have long smuggled icons out of Russia, and Ilyin was gathering them even when Soviet citizens could be hounded for having them.

"God knows how, but he gathered and kept what could have disappeared," Anastasiev said. "It's a great feat that it's still here," The Bolsheviks also frowned upon everything that smacked of the highfalutin world of the aristocracy they had ousted.

When rebellious peasants sacked the family estates of noble clans, the spoils could often be bought for a song.

"The logic of the regime was that everything before 1917 was lies," said Valery Repalo, head of the state commission on the Ilyin collection. "Only that which related to the Soviet epoch had value."

Ilyin loved the Baroque and Rococo styles of pre-revolutionary Russia. His collection included magnificent books such as "The Byzantine Enamels"—which cost 12,000 silver pieces in 1892—and "The Great Princes and Czars Hunting in Russia," gorgeous coffee-table-size editions printed at 200 or so copies with brilliant illustrations.

The Communists hated the czars. Ilyin bought their portraits, one of them apparently done by the renowned painter Dmitri Levitsky, who died in the early 19th Century.

Ilyin had taste, but there was an unsavory side to his collecting. He was, as one librarian said, "no angel."

Collecting "is a passion that swallows everything," Anastasiev said. "When a person will do anything, including criminal acts, to get things."

Communism made property collective—and therefore no one's.

Stealing from the state was considered a minor peccadillo; that meant that museum and library workers could be easily persuaded to make an unprofitable swap or to purloin a book from dusty shelves.

"You could take an icon from a museum for a bottle of vodka if you were in cahoots with the director," said Pavel Bosiy, now head of the local museum.

Some of Ilyin's books have library stamps in them, cataloguers said. And how are they to explain Ilyin's possession of the very Bible that the Empress Yelizaveta bestowed upon their city back when it was called Yelizavetgrad?

And there are rumors about the World War II years. Some say Ilyin was one of the carpetbaggers who, during the 900-day siege of Leningrad, traded bread to ravenous residents for their heirlooms.

Podtyolkova, his niece, angrily denied the rumors, saying Ilyin never even served in Leningrad.

But the war did turn the country upside down, with museums evacuated eastward away from the invading Nazis and new treasures flooding in with the victorious Soviet troops.

Museums did not begin normal postwar inventories until 1948, Bosiy said.

Ilyin may or may not have taken advantage of his country's chaos. What he definitely exploited was the Communist ideal of equality that left everyone equally poor.

"Back when pensions were 12 rubles a month"—then about \$20— "an old lady would let you take an icon with silver and enamel and jewels for 30 rubles. People needed every penny," Anastasiev recalled.

Ilyin, Chudnov said, had been described as "a python person. He'd choose a victim who he knew had something, then he'd circle around them and sometimes if he couldn't get close he'd just wait... And when the person died, he'd pounce."

One of the main mysteries about Ilyin is that he lived as a poor man, eating for free in the cafeterias where he worked and wearing the uniforms provided on, the job.

He never married—probably, Anastasiev said, because he was too cheap to spend money on a family when the cash could have furthered his collection.

And there are greater mysteries. The Soviet regime frowned upon private book collecting—as it did on any wheeling and dealing—and confiscated many of the country's best private collections.

How did Ilyin survive untouched—especially when, some accounts say, his collection included coins and medals; which tended to draw the interest of the KGB and the criminal world?

Podtyolkova said that Ilyin had been robbed only once and that the thieves had soon been caught. She speculated that he had been otherwise untouched by the KGB and the underworld because her father—Ilyin's brother-in-law—was a highly placed prosecutor.

Local reporters have other theories. Perhaps, they say, Ilyin was what the Russian underworld knows as a "thief in the law," a criminal leader whose treasure was actually an *obsckak* — a general pot, the repository of the goods a gang has accumulated.

Chudnov has found documents showing that Ilyin spent time in jail, and there is also a period of 14 years in his life unaccounted for in his work records.

Podtyolkova denied that Ilyin had ever served time, but Chudnov believes that gap could mean Ilyin was either in a labor camp or perhaps working for the Russian Orthodox Church, which led some-thing of a life apart from the Soviet state and might not have appeared in his records.

The Kirovograd KGB has answered museum officials' queries about Ilyin with a blank wall, responding only that it has no information on him.

The biggest remaining mystery is how Ilyin could allow his treasures to molder in the freezing damp of winter and the humid heat of summer. Museum workers said some of the books were so filthy and moldy that they had to wear respirators while examining them.

"He's a person we don't understand because we can't say he didn't know they were valuable—but still they were kept in such bad condition," commission head Repalo said. "He was an egotist."

Chudnov saw Ilyin more as a sadist, saying that the collector's passion was twisted enough that he believed that he could do anything he wanted with his own books.

"He was a very complex person-probably in world literature there's no parallel," museum director Bosiy said. " He was a believer, but he took things from churches. He restored books, but he allowed many to be destroyed. He put contemporary pictures in old books."

Museum and Kirovograd officials use Ilyin's ill treatment of his treasures as the moral basis for moving in on them. They base their claims on a law requiring that collections of unique historical items must be registered, and Ilyin never registered his. Technically, they have only confiscated the collection for six months because Ilyin left no will. But Podtyolkova is sure that she will never see most of it again.

She spoke in the cluttered kitchen of Ilyin's house, which still smacks visitors with a waft of something rotting as they walk in. It is also still overflowing with books, apparently only the least valuable, even after officials' trucked away 500 giant sackfuls.

Podtyolkova verged repeatedly on tears as she described how police had invaded her home in early January despite her protests. They ripped up the floorboards and used metal detectors to check for last bits of loot, she said.

Museum officials say things known to belong to Ilyin had begun to turn up on the market, implying that his niece had begun selling items without having clear title.

Podtyolkova, who had always lived with her eccentric uncle, makes the counter-accusation that museum officials have not registered all they took, so as to sell the items themselves.

"I don't believe in our democracy," she said. "They may give us some money, but they won't return the things... They came and said: "Oh, you have a spoon by Faberge? Why, we have only two of those in our museum in Kiev. What I want to know is, why can't we have a spoon by Faberge?"

Podtyolkova and museum officials are seeking legal help. Podtyolkova said she cannot afford to hire a lawyer from Kiev, and local attorneys have all refused to aid her. All sides expect long court battles.

The loss of her would-be inheritance hurts Podtyolkova. Selling just a portion of it would be enough to buy her a new house, she said.

In the latest escalation of the fight between family and state, Podtyolkova said Chudnov and others are accusing her of having done her uncle in and have issued an order for his grave to be opened.

For now, the collection fills several rooms at the local museum and several more at the Kirovograd library. All are sealed.

Bosiy and Chudnov have not even finished counting all they have. Bosiy says the houses held more than 300,000 items, including a silver cup he values at \$30,000.

Chudnov at the library is looking at everything from bags of tattered Torahs to books from the era of Ivan the Terrible.

"This is one truly sacred book," he said reverently of a tome printed by Ivan Fyodorov in 1580. "This is like an English speaker holding an original Shakespeare.

"He has some of Ilyin's passion, it seems, but maintains his is different." "There are bibliophiles," he said, "and then there are bibliomaniacs."

Претендентів на скарб Ільїна більшає

(*"Вечірня газета", 1994 р., 10 червня*)

Незважаючи на широкий розголос у світовій пресі, колекція Олександра Борисовича Ільїна продовжує бути однією із найбільших загадок нашого часу. Не меншою загадкою є й особа її збирача. На сьогоднішній день, коли вже розібрано майже всі речі, вилучені у племінників небіжчика, не викликає сумніву, що багатьох, можливо, найцінніших експонатів колекції, не вистачає. Про те, що Олександр Борисович їх мав, свідчать колекціонери, які знали О. Б. Ільїна за життя. Дехто із них вважає, що колекцію було пограбовано ще в період між смертю колекціонера і початком роботи комісії по вилученню, інші схильні стверджувати, що покійний міг влаштувати сюрпризи і поховати свої речі в різних потаємних місцях, які на сьогодні ще не виявлені.

У деяких засобах масової інформації червоною ниткою пройшла думка про нечистоплотність самих членів комісії, причетних до вилучення колекції. Але така ідея навряд чи заслуговує на серйозне ставлення, бо працювала комісія під пильним оком не тільки правоохоронців, а й господарів будинку Ірини та Андрія Подтількових. Ось що розповіла про це працівниця обласного краєзнавчого музею Тамара Андріївна Г.:

— Господарка не відступала від нас ані на крок. Вона постійно нагадувала, щоб ми поспішали, і виглядала дуже знервованою, коли добиралися до якоїсь дійсно цінної речі. Коли ж ми все-таки щось знаходили, намагалась відмовити нас, запевняючи, що це сучасна річ, яка не являє собою ніякої історичної цінності. Пам'ятаю такий випадок. Дісталися ми до великої скрині. Проглянули її, там лежали рядна. Не знайшли нічого цікавого і кинули. Потім судові виконавці аби все переписати, змусили відкрити її ще раз, і між різними ганчірками було знайдено багато дрібних речей із золота та срібла. Всі вироби із дорогоцінних металів ретельно описувалися в присутності господарів, разом з описом пакувалися до мішка, який опломбовувався і відправлявся до музею. Там він розпаковувався також у присутності когось із членів сім'ї. Ззовні під час роботи комісії нас охороняла міліція. Ніхто із членів комісії не залишався на самоті. Після закінчення роботи, або коли хтось відлучався, його ретельно обшуквали...

Більшість членів комісії по вилученню колекції та тих, хто знав Олександра Борисовича Ільїна за життя, до цього часу, як і раніше, бояться, щоб їхні прізвища з'явилися в пресі. На питання, чи не погрожують їм, від прямої відповіді ухиляються. Справа в тому, що тепер, коли шестимісячний термін, призначений для виявлення спадкоємців, практично минув, заворушилися всілякі ділки тіньового, (й не тільки тіньового) бізнесу, які здатні зробити все, аби колекція перейшла в приватні руки.

Із неофіційних, але достовірних джерел стало відомо, що повний відеозапис роботи комісії якимось чином опинився у московського колекціонера з досить темною репутацією. Ніхто із членів комісії камери, якою проводилась зйомка, не бачив. Намагання голови комісії, першого заступника голови обласної державної адміністрації Валерія Михайловича Репала дізнатись про причетність до цієї справи Служби безпеки України закінчилося відповіддю, що СБУ цією справою не займалось і не займається. Тож постає логічне запитання: хто ж?

Також цікавим є той факт, що робиться все можливе, аби судовий процес стосувався не вилучення колекції, а незаконного вилучення майна.

— Чи є якийсь юридичний термін, що розділяє ці два поняття? — запитав я у члена комісії О. Чуднова.

— Різниця тут — як між еротикою і порнографією. Всі начебто розуміють, але в чому вона полягає, пояснити не можуть...

**Председателю научно-консультативной комиссии по решению вопросов, связанных с коллекцией Ильина А. Б.
г-ну Репало В. М.
от Петракова Виктора Васильевича,
до 1977 года жителя г. Кировограда,
ныне проживающего в г. Москве,
Каширское шоссе, д. 94, корп. 2, кв. 124,
тел.: 392-19-33 (Москва), 24-68-54 (Кировоград)**

В связи с изъятием коллекции покойного Ильина Александра Борисовича прошу рассмотреть возможность возвращения принадлежащего мне камбоджийского кинжала современной работы, приобретенного мной в

Лаосе.

Этот предмет был передан мной Ильину А. Б. в 1992 году для реставрации и переделки (замена жестяных деталей на латунные). Факт передачи могут подтвердить племянники Ильина — Андрей Иванович Подтелков и Ирина Ивановна Подтелкова.

15 апреля 1994 г. В. Петраков.

**Председателю научно-консультативной
комиссии по решению вопросов,
связанных с собранием книг и антиквариата Ильина А. Б.
г-ну Репало В. М.
от Петракова Виктора Васильевича,
проживающего до 1977 г. в г. Кировограде,
в настоящее время проживаю в г. Москве,
Каширское шоссе, д. 94, корп. 2, кв. 124, тел. 392-19-33.**

Заявление

Будучи знакомым с А. Б. Ильиным и его семьей с 1966 года считаю необходимым сообщить некоторые известные мне факты о принадлежности изъятых судебным исполнителем вещей.

Во-первых, достоверно знаю, что практически вся семья Ильиных-Подтелковых была подвержена в той или иной степени страсти собирательства. Сам Александр Борисович Ильин являлся патологическим собирателем книг. В то же время мать его Наталья Александровна, владевшая французским, немецким и польским языками, имела свою библиотеку литературы на иностранных языках, в т. ч. изданных в XVIII веке. Андрей Иванович Подтелков, перенявший от А. Б. Ильина искусство переплетного дела, коллекционировал различные современные издания Библии, к некоторым из них изготовил новые переплеты. Отчетливо помню один их переплетов его работы с вмонтированной головкой Иисуса Христа, материалом для переплета служила имитация под кожу крокодила. Кроме того, Андрей Иванович имел небольшую коллекцию холодного оружия (не более 5-6 клинков). А. Б. Ильин к собиранию оружия был равнодушным.

Не раз мне приходилось слышать о семейных иконах и столовом серебре старших Ильиных, часть из которого была оставлена им в послереволюционные годы эмигрантами Мотовыми (?). Знаю также о том, что Татьяна Борисовна Подтелкова питала любовь к фигуркам из слоновой кости и сосудам, выполненным в технике перегородчатой эмали. Эти предметы китайского производства свободно продавались в магазине в 50-е годы. Помню рассказ о том, что для одной из покупок китайских изделий ей пришлось срочно продать какой-то отрез, привезенный из Германии.

Дополнительно припоминаю об Энциклопедическом словаре Павленкова (однотомник), который был подарен примерно в 1970 году Андрею Подтелкову к окончанию им института.

Другие сведения о самом Ильине А. Б. и о его собрании я направлю в комиссию, которую Вы возглавляете, в форме заявления или публикации в одной из московских газет.

С уважением В. Петраков.

Кировоград, 17 апреля.

Ільїн помер без сторонньої "допомоги"...

("Народне слово", 1994 р., 24 травня)

У смерті відомого кіровоградського колекціонера ніхто не винен - такий вердикт винесли органи прокуратури. Щоб перевірити обставини смерті Ільїна, проводилася ексгумація трупа. Судово-медична експертиза підтвердила: колекціонер помер від серцево-судинної хвороби. Протягом чотирьох останніх років життя Ільїн перебував під наглядом лікарів. Отже, порушену раніше кримінальну справу закрито.

КДБ і містика.

Скарби Ільїна продовжують спокушати

(*"Народне слово"*, 1994 р., 26 травня).

*... Часом речі мають над нами більшу владу,
ніж ми над ними; можливо, у таких випадках вони навіть більш живі або лише удають із себе мертвих.
Густав Майрінк.*

*... Для нас немає нічого неможливого. Невидимість, левітація — що завгодно! Якби я побажав, я міг би злетіти зараз з підлоги, як мильна бульбашка. Я цього не бажаю, тому що цього не бажає партія.
Джордж Орвелл.*

Життя і смерть кіровоградського суперколекціонера Ільїна, таємниця його скарбів, далеко не бездоганна, запізніла операція по вилученню їх залишків розбурхали не тільки наше місто.

Як неабияку сенсацію "справу Ільїна" подала своїй багатомільйонній читацькій аудиторії преса ряду зарубіжних країн ("Комсомольская правда", "Лос-Анжелес Таймс" та ін.). До нашого міста розпочалося паломництво іноземних журналістів. А там, чого доброго, ще й Голлівуд зацікавиться, зніме захоплюючий трилер, бойовик чи фільм жахів, бо ж такі сюжети, як ільїнський, на дорозі не валяються. Хто б міг подумати, що завдяки Олександрові Борисовичу наше місто стане відомим усьому світу. Бажання якщо не розгадати, то хоча б наблизитись до розгадки феномена Ільїна, спокушатиме багатьох. Ризикну і я, уже вдруге, поділитись своїми міркуваннями і припущеннями, хоча й усвідомлюю, що багатьом вони можуть видатися неймовірними, навіть фантастичними. Нічого не вдієш — сильнішого подразника для уяви годі й шукати!

У місцевій пресі уже пролунало, що збірка Ільїна — то "проблема" наукова, але з легким присмаком "криміналу". Мені ж чувається у ній ще й містичний присмак. Це зовсім не означає, що я вважаю Ільїна чорнокнижником чи магом. Однак, деякі нюанси цієї справи виходять далеко за межі звичних уявлень і тлумачень. Від декількох членів науково-консультативної комісії, яка й буде вирішувати долю ільїнських скарбів, довелося почути дивне визнання: "Ви можете тільки радити, що не брали у цьому участі. То є брудна справа!" Що вони мали на увазі? Гадаю, що не тільки юридичний і моральний аспекти вчиненого, не тільки умови життя покійного Олександра Борисовича та те, в якому стані перебували його скарби. Один із персонажів видатного австрійського письменника-містика Густава Майрінка, відчувши на собі вплив чогось надприродного, таємничого, що виходило з сімейних реліквій, розмірковував: "...Може, я привабив якісь сили, потривожив якісь могутності, що спали у цьому антикварному мотлосі, причаївшись подібно лялькам личинок у дереві?" Не сумніваюсь, що кожен із причетних до вилучення ільїнських раритетів погодиться, що відчував щось схоже.

Не секрет, що господар колекції був зразком "хомо амораліс". Більшість морально-етичних норм була для Олександра Борисовича фікцією, він їх не визнавав. Чи не тому й заповіту Ільїна не склав, очевидно, наперед смакуючи ті пристрасті, які спалахнуть навколо його спадщини, ті скандали, що вже мали місце. Свідомо чи несвідомо, але Олександр Борисович міг зарядити свої раритети могутньою енергією притаманного йому аморалізму, і всі, хто безпосередньо зіткнувся з ними, несподівано для себе почали здійснювати не зовсім гідні вчинки. Нічого дивного, Г. Майрінк, який розглядав колекціонування під містичним кутком зору, попереджав: "...Над старовинними речами може тяжіти прокляття, замовляння або чаклунство, яке переходить на нового власника". Запам'яталась сварка між місцевими журналістами, які займались висвітленням цієї теми, удавшись у свої публікаціях до відвертих образ, а дехто з них попутно намагався очорнити ініціаторів вилучення ільїнського добра, поставити під сумнів правомочність всієї справи. Як не прикро, але не на висоті виявилось і керівництво комісії, не включивши до її складу жодного колекціонера, мистецтвознавця чи художника, зігнорували існування обласного художнього музею. Коротко кажучи, від збірки Ільїна і в майбутньому слід очікувати не тільки приємних сюрпризів та наукових відкриттів. Щоб дійти такого висновку, не обов'язково володіти провидницьким даром. Говорити, що скарби Ільїна — чудовий дарунок місту до його 240-річчя, поки що ранує.

Американську журналістку, яка нещодавно відвідала наше місто і написала розлогу статтю про Ільїна в "Лос-Анжелес Таймс", при зустрічах з людьми, які знали Олександра Борисовича, особливо цікавило, чи не був він в інтимному житті "голубим" (чисто західний підхід до проблеми неодружених чоловіків). Хоч відомо, що чимало визначних колекціонерів ніколи не одружувались, а деякі взагалі не цікавились жінками і спілкувались переважно з хлопчиками. Ніякої непристойності, тим більше скабрзності, якщо враховувати специфіку збиральництва, тут немає. Все-таки, погодьмось, колекціонування, надто ж антикваріату, — справа суто чоловіча. І хто з них у дитинстві не віддавав данину цій всепоглинаючій пристрасті? Хто з хлопчаків бодай на короткий час не був нумізмом або філателістом? Сприяла цьому ще й та легкість, з якою здобувались, зокрема, монети. Років 30-40 тому після злив на схилах, якщо не лінуватись, можна було навизбирувати їх чимало. До того ж хлопчакі, як правило, добре знають, що зберігається на горищах їхніх будинків та у підвалах, скринях бабусь і т. п. Отож, для досвідченого колекціонера хлопчакі — це і постачальники антикваріату, і чудова агентура.

До речі, дорослі постачальники антикваріату називали Олександра Борисовича між собою "Шуриком" і "богомазом". Колекціонування, яке переросло в манію, певно, й обумовило його незвичайний спосіб життя. Не зайвим буде процитувати тут Густава Майрінка: "...Яка ще насолода зрівняється для колекціонера з азартом погоні, з тим неземним почуттям, якого зазнаєш, замикаючи здобутий трофей на довічне ув'язнення... Яка втіха — усвідомлювати безсилля свого суперника, спостерігати його відчайдушні спроби заволодіти тим, чим володію тільки я!"

У Майрінка знаходимо відповідь і щодо найінтимнішого. Він говорить "...про насолоду колекціонера, коли найвищої похоті зазнаєш у тім, щоб вилучити зі світу і замкнути у безплідній безнадійності ту реліквію, яка, коли б вона залишалась на волі, могла б вирішити чиюсь долю, врятувати життя, зняти гріх із стражденної душі..." І далі: "...Це надає особливої пікантності почуттям, у цій кастрації животворної долі, в аборті вагітного майбутнім життя, у стерилізації плодоносних магічних сил замкнений інфернальний корінь спотвореного блаженства і демонічної радості".

Та нас більше цікавить інше: чи не мав Олександр Борисович якогось відношення до КДБ. Якщо не помиляюсь, тема КДБ і колекціонування майже не розроблялась. Наєряд чи я б вдруге наважився писати про Ільїна, та ще й у такому ризикованому ракурсі, якби не випадок. 10 років тому мені довелося зіткнутися з не менш загадковою колекцією, спомин про яку бентежить і досі. А було це так. Спочатку телефонний дзвінок від жінки про те, чи не зацікавлять нас офорти Шишкіна, графіка видатних художників 20-30 років тощо, чи є у нас кошти для придбання. Отримавши позитивну відповідь, через деякий час до картинної галереї завітав молодий чоловік, інтелегентний, з вишуканими манерами. Відчувалось, що знає він значно більше, ніж воліє говорити. Він повідомив, що речі, які він нам пропонує, належать не йому, він лише посередник. Власник колекції — полковник КДБ, який не так давно помер у Горно-Алтайську, а він добре знайомий з його сім'єю, яка й доручила йому реалізувати колекцію. Треба нагадати, що картинна галерея тоді була відділом краєзнавчого музею, який і розпоряджався коштами на придбання. Протягом багатьох років закупки не здійснювали і завдяки такій "економії" на рахунку музею скупчилась дуже значна на той час сума — 45000 крб. Те, що нам було запропоновано, викликало захоплення: 63 офорти Івана Шишкіна, 4 літографії Мстислава Добужинського із серії "Петербург", 7 ліногравюр та літографій Бориса Кустодієва, 11 автолитографій Павла Кузнецова із серії "Середня Азія", 20 літографій Костянтина Богаєвського, а ще графіка Костянтина Юона, Євгена Кібрика, Василя Ватагіна та інших. Що стосується живопису, то його репрезентували картини Костянтина Вещилова (учня І. Рєпіна), Олексія Шовкуненка та Бориса Йогансона. Насамперед, вражала виняткова збереженість творів, неначе вони щойно виконані, хоча їхній вік коливався від 70 до 100 років. Навіть пожовтіння паперу не спостерігалось, що для творів графіки вимагає ідеальних умов зберігання, та й вони не завжди рятують. Одне слово, якщо не підозри, то сумніви зародились. А тут ще й масла в огонь підлив один з місцевих художників-графіків, якого ми запросили порадитись. Він взагалі висловив фантастичне припущення: коли це пов'язано з КДБ, до них могли потрапити авторські дошки (вони підлягають обов'язковому знищенню після отримання певної кількості відбитків) відомих майстрів графіки, і нині хтось штампує з них майстерні підробки! Розуміючи, що просити такі великі суми у краєзнавчого музею, ігноруючи його інтереси, не по-джентльменському, ми поцікавились у посередника, чи не знайдеться в колекції чогось історико-краєзнавчого. І знайшлося! Та ще й таке, від чого очі на лоба полізли. Не буду втомлювати читачів переліком побаченого. Тут були рідкісні видання (книги, брошури, журнали) 20-30-х років нашого століття історичного, суспільно-політичного змісту, давно заборонені та вилучені з бібліотек; різноманітні географічні карти XVII-XIX століть, деякі царські маніфести, російські газети XVIII-XIX століть. Особливо вразила підбірка (понад 80 примірників) російських сатиричних журналів 1905-1906 років і т. п. І знову ж таки, як і графіка, збереженості бездоганної. Із книг, що пропонувались, найціннішою слід вважати "Сборник посмертних статей А. Герцена", видану у 1870 році в Женеві на кошти сім'ї письменника мізерним тиражем. Кожен примірник книги прикрашає оригінал фотопортрета Герцена, виконаного у 1861 році родоначальником російської фотографії Сергієм Левицьким, двоюрідним братом письменника.

Відчувши нашу розгубленість, "посередник" сам запропонував, якщо є потреба, у мистецтвознавчій експертизі Третяковської галереї, взяти цю справу на себе. Спочатку ми вирішили "перевірити" Шишкіна, за якого "посередник" просив 11000 крб. Не минуло й двох тижнів, як він прибув з відповідним документом-підтвердженням. Швидкість — вражаюча з огляду на те, що у Третяковській галереї, як відомо, для отримання кваліфікованої консультації бажуючі записувались заздалегідь і місяцями чекали своєї черги. На всяк випадок ми зателефонували до вченого секретаря Третяковки, який остаточно розвіяв наші сумніви.

Ця історія з закупівлею "колекції полковника КДБ" тягнулась понад півроку. Тодішнє керівництво краєзнавчого музею так і не наважилось виділити нам гроші, які в кінці року облфінвідділ просто вилучив, покаравши музей за невикористання коштів за призначенням.

Загадковою видавалась постать "посередника". За його словами, інженер за фахом, він мав роботу, пов'язану з відрядженнями по Союзу, мав житло у Кіровограді та Москві. Не знаю, наскільки він був щирим, коли на моє запитання, чи знайомий з Ільїним, дав заперечну відповідь. Років зо два тому "посередник" виринув знову. Сказав, що колекцію він влаштував добре і навіть задоволений, що закупівля тоді не відбулась. Конкретної ж відповіді, чи у музей вона потрапила, чи за кордон, чи до приватної особи, не дав. На прощання подарував візитку, з якої випливало, що він тепер — директор приватного музею книги у Москві. На запитання, чому тоді вибір упав на Кіровоградську картинну галерею, "посередник" пояснив, що хотів зробити приємне рідному місту.

Чи існує якийсь зв'язок між "колекцією полковника КДБ", яку ми могли придбати, та колекцією кіровоградського електрика Ільїна?

Недремне око ЧК-ДПУ-НКВС-КДБ було і всесильним, і всепроникним, і всезнаючим, і всеконтролюючим, і всемогутнім. У КДБ скрізь і всюди були свої люди. В одному з останніх номерів газета "АиФ" відповідає на запитання, скільки КДБ мало "стукачів": "Кожного десятого громадянина СРСР, тобто аж 20 мільйонів". Залишити поза увагою значну групу людей, захоплених колекціонуванням, великі цінності, зосереджені у них, КДБ, звісно, не міг.

Якось Ільїн обмінявся з місцевим колекціонером-українофілом. Віддав йому М. Грушевського, В. Винниченка та інших заборонених тоді авторів за рідкісну книгу про останнього російського самодержця. Угода, як і сам обмін, відбувались без свідків. Через деякий час до українофіла прийшли "звідти" і поцікавились:

— У вас є твори Грушевського?

— Так. І не тільки Грушевського, а й Винниченка, Хвильового та інших.

— Так от що ми вам порадимо: можете скільки завгодно читати, але за умови, що ні з ким не будете ділитись враженнями від прочитаного і ні в якому разі не даватимете читати ще комусь. Інакше, у вас будуть великі неприємності.

Дивним було те, що люди "звідти" навіть не запитали, від кого українофіл ці книги отримав.

Ільїн міг, отримавши звістку про смерть відомого лєнінградського професора-бібліофіла, на декілька днів гайнути до міста на Неві і повернутись з контейнером книг (понад тисячу). Доводилося чути від самого Олександра Борисовича про його перебування у Ярославлі, коли там закривали церкви і монастирі, та у Києво-Печерській Лаврі під час передачі її державі. Монахи, як він твердив, були настільки ображені, що ледве не вмовляли Олександра Борисовича брати все, аби тільки воно не дісталось безбожникам. Та й чути, що нібито Ільїн прибув до Кіровограда з двома вагонами добра, відкидати не слід. Оця дивовижна здатність Олександра Борисовича своєчасно опинятись там, де можна пожитись старовиною, вражає. Це ж треба було, насамперед, регулярно отримувати інформацію, домовлятись на роботі про незаплановані відпустки, нарешті, мати необмежені кошти. Якою б не були інтуїція або "нюх", інтенсивним листуванням з колегами, як би людина не економила на власному шлункові, цього не досить, щоб за життя зібрати таку колекцію.

Те, що КДБ мав серед колекціонерів своїх людей, сумнівів не викликає. Згадаймо львівського колекціонера Миколу Островерхова, який зібрав понад 1000 творів живопису, графіки та декоративно-ужиткового мистецтва (меблі, порцеляна, фаянс, дзеркало), його співробітництво з КДБ доведене. Між іншим, по кількості зібраних раритетів Ільїн виглядає на декілька голів вище. А що коли, крім "стукачів", КДБ мав мережу власних колекціонерів? На перших порах спеціально відібрані люди з відповідними здібностями отримують із секретних сховищ КДБ, де зберігається конфісковане, солідні збірки антикваріату, красиву легенду (наприклад, про дворянський рід), прикриття (фах вантажника, електрика і т. п.), маску (приміром, віруючої людини). Таким чином досягається не одна мета: під контролем перебувають колекціонери та їхні цінності, а личина віруючої людини дозволяє бути в курсі справ церковних. Поступово, завдяки неабияким знанням, щедрим субсидіям, антиквари КДБ прибирають до своїх рук раритети справжніх, але бідних колекціонерів. А задля чого все це? Ми не знаємо і напевно ніколи не дізнаємось про джерела і шляхи фінансування зовнішньої розвідки, зарубіжних резидентів та агентури. Зовсім не виключено, що антикваріат, накопичений колекціонерами КДБ, через підставних осіб потрапляє на аукціони, а виручені кошти йшли на вищезазвані цілі? І хтозна, можливо, загадка Ільїна — то одна з незліченних таємниць КДБ. Якщо це так, стає зрозуміло, чому Олександр Борисович не зробив заповіту. Розпорядитись на власний розсуд колекцією, яка йому не належала, Ільїн, звісно, не міг. А в умовах незалежності України за чиєюсь вказівкою заповісти щось за межі України Олександр Борисович чи не зумів, чи то не встиг, чи то не захотів.

О. К. Федоруку

Вельмишановний Олександр Касяновичу!

Надсилаємо Вам ксерокопії публікацій про колекцію О. Ільїна в українських та російських газетах, а також анотовані копії ряду документів покійного. Звертаємо Вашу увагу на те, що деякі з них свідчать про його перебування під слідством та засудження. Записи у трудовій книжці Ільїна свідчать про те, що довгий час він не працював. Серед його особистих документів — фото, які зафіксували О. Ільїна серед духовних осіб. На жаль, точно і послідовно встановити його біографію ми поки що не можемо, оскільки для цього необхідна інформація з органів юстиції та освіти Росії.

Під час роботи комісії з'ясувався ряд питань, відповіді на які може дати тільки кваліфікований юрист.

1. О. Ільїн помер, не залишивши заповіту. Але з 1963 р. він проживав в одній квартирі з племінниками, які зараз претендують на арештоване майно, стверджуючи, що воно знаходилося у неподільному володінні. До арешту майна вони взагалі стверджували, що колекції не існує, а під час роботи судових виконавців пояснили, що не вважають це майно колекцією. Яким чином має бути здійснено розподіл майна? Чи зобов'язана держава доводити факт існування саме колекції та право Ільїна на неї? Якщо так, то в особі якої установи?

2. Колекція О. Ільїна не була зареєстрована згідно з Законом про охорону пам'яток історії та культури. В той же час покійний не забезпечив умов зберігання рідкісних стародруків, документів, пам'яток іконопису. Чи можуть бути тепер застосовані, наприклад, конфіскація колекції, згідно з цим Законом?

3. Частина предметів із колекції (книги та порцеляна) мають музейні та бібліотечні печатки, екслібриси. На деяких ці позначки знищено. Чи потрібно проводити слідство щодо походження цих предметів, виявити їх шлях до колекціонера і який орган має здійснювати таке розслідування? Чи мають бути повернені ці речі колишнім власникам?

4. Для забезпечення збереження колекції та її атрибуції за рахунок обласного бюджету зараз проводиться первісна реставрація та апробація ряду предметів, експертизи. У випадку переходу колекції або її частини до приватних осіб, нащадків, яким чином має бути вирішене питання оплати витрат на ці заходи?

5. У колекції знаходиться значна кількість книг з бібліотеки родини Михалкових. Це — раритетні видання 17-19 ст. Ймовірно, що вони були пограбовані з маєтку Петровське або обмінені під час воєн. У тому випадку, якщо нащадки власників заявлять свої претензії, яким чином має бути врегульоване це питання?

6. Згідно з документами, копії яких ми додаємо, Ільїн здійснював нееквівалентний обмін із краєзнавчим музеєм завдяки зловживанням тодішнього керівництва. Ці люди ще живі. Чи необхідно залучити їх свідчення і яка установа має це зробити?

Ми будемо щиро вдячні Вам, якщо Ви допоможете нам отримати відповіді на ці питання.

З щирою пошаною,
голова науково-консультативної комісії по вирішенню питань, пов'язаних з колекцією О. Ільїна, перший заступник голови облдержадміністрації

В. М. Репало.

Копия
АКТ
Утверждаю
13.4
Пшеничный.
30 марта 1949 год

Составлен настоящий комиссией научных работников Кировоградского историко-краеведческого музея в составе научных работников т. т. Потеха В. Т., Гордиенко В. Н., художника Федорова В. А. в том, что после тщательного изучения книжного фонда библиотеки музея комиссия установила: книги библиотеки —

1. Евангелъе за № 937 ценою 50 рублей.
2. Иоан Златоуст за № 933 ценою 35 рублей.
3. Сократ за № 637 ценой 180 рублей.

4. Путешествие по святым местам за № 930 ценой 100 рублей.

5. Тора.

6. Фрау Иозефи за № 1666 ценой 167 рублей.

7. Евангелъе за № 1533 ценой 300 рублей.

Можно обменять на книги, принадлежащие гр. Ильину А. Б. проживающему в поселке Масложиркомбината № 1, паспорта 552250 сер. ИСУ выдано 32 отд. города Москвы, такие:

1. Воспоминание декабриста Волконского.

2. Пестель К. И. "Русская правда".

3. Глаголь С. "М. В. Нестеров".

4. Морозов И. "Христос". Пять томов включительно изд. 1925-1929.

5. Записки Буриена о Наполеоне. Изд. 1834 г.

6. Журнал "Русский вестник".

7. Краткая история России, изд. 1815 г.

8. Краткое начертание физики изд. 1787 г.

9. Руководство к геометрии изд. 1831 г.

10. Калидаса. Драмы, изд. 1916 г.

11. Асвагоша "Жизнь Будды" изд. 1913 г.

12. Фукидид "История" изд. 1915 г.

13. Лукреций "О природе вещей" изд. 1913 г.

14. "Калевала" финский народный эпос изд. 1916 г.

15. Географический словарь изд. 1805 г.

16. Дневник Русско-японской войны за 1904 год.

17. Эрнст "Илья Репин" изд. 1927 г;

18. Юбилейный "Огонек" за 1937 г.

19. Чудеса микроскопа изд. 1900 г.

20. Исторические монографии (десять томов).

21. "Слово о полку Игореве".

22. Путешествие Марко Полло.

23. Происхождение человека (два тома).

24. Э. Роттердамский "Похвала глупости".

25. Константинополь. (Историческое описание).

26. Липперт "История культуры".

27. Вересаев "Жена Пушкина".

28. Нотная партитура на слова Пушкина, (одна тетрадь) изд. 1

29. Евгений Онегин. Пушкина. 1898 г.

30. Сказки Древлян.

31. Соловьев. "История России" (семь томов).

32. Великая реформа. Шесть томов.

33. Энциклопедия Гранат 48 томов.

34. Большая энциклопедия. 22 тома.

35. История 19 века. 9 томов.

36. Слово о полку Игореве. 1.

37. Грабарь "История Русского искусства". 3 тома.

Научные сотрудники:

Отдел природы (Потеха)

Отдел истории (Гордиенко)

Художник (Федоров)

Сменные книги принял и сдал полностью (Ильин)

Перечисленные книги Ильина проверены и сданы в музей. 17/4 1949 г.

Проверил (Гуревич).

Копия с подлинника верна. Заверяем.

Директор музея (Пишеничный).

Историк музея (Гордиенко)

Бухгалтер музея..... (Морская)

Голова Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей
при Кабінеті Міністрів України
Першому заступнику глави Кіровоградської облдержадміністрації
Репалу В. М.

Шановний Валерію Михайловичу!

У зв'язку з вашим зверненням щодо з'ясування питань, пов'язаних з колекцією О. Льїна, повідомляємо.

Відповідно до чинного цивільного законодавства племінники не входять до кола спадкоємців.

В силу ст. 533 Цивільного кодексу України племінники не мають також прав на майно, що залишилось після смерті Льїна, якщо навіть воно відноситься до предметів звичайної обстановки і вжитку.

Для видачі свідоцтва про право на спадщину на зазначене майно державі (нотаріусу) повинні бути подані документи, які підтверджували б право власності спадкоємця на це майно.

Оскільки предмети, що залишилися, у свій час не були визнані пам'ятками історії та культури і не поставлені на державний облік з видачею відповідних документів, питання про визнання права власності на них у порядку спадкування може бути вирішене в судовому порядку.

З повагою О. Федорук.

**Прем'єр-міністру України
В. А. Масолу**

Шановний Віталію Андрійовичу!

У жовтні 1993 року в м. Кіровограді помер відомий колекціонер стародруків та пам'яток мистецтва О. Б. Льїн, спадщина якого є унікальним зібранням історико-культурних цінностей. Значну частину цієї колекції складають раритети загальнонаціонального значення ікони "Богоматір Одигітрія", 16 ст., Росія; "Богоматір Ахтирська", кін. 18 ст., Україна; "Покров та св. Параскева", кін. 18-поч. 19 ст., Україна; срібний кухоль роботи І. Равича (Київ), поч. 18 ст.; порцелянова ваза (Китай), 18 ст. (?); срібний напрестольний козацький хрест 18 ст.; скульптура "Павло I", 18 ст. (?); портрет Катерини II (18 ст.), ймовірно роботи Д. Левицького або репліка його школи; етюд роботи О. Осмьоркіна (поч. 20 ст.); бронзова пластика епохи елінізму (II-I ст. до н. е.); телескоп системи Галлілея (Франція, 18 ст.); шафа для демонстрації коштовного посуду, прикрашена авторським живописом (18 ст.); рукописні Євангелія сер. XVI ст., ймовірно рукописи М. Гоголя та О. Пушкіна; видання П. Мстиславця, А. Невескі, І. Федорова; "Триодь цвітна" з маргіналією про дарчий внесок цієї книги у Кириловський монастир митрополитом П. Могилою у 1632 р., два примірники так званої "Єлисаветинської Біблії" (1758 р.); "Біблія" Олексія Михайловича (1663 р.);

"Арифметика" Л. Магницького (1703 р.); видання німецькою мовою праць Й. Флавія "Іудейські старожитності" (1590 р.); прижиттєве раритетне видання Г.-Х. Андерсена; унікальна книга "Візантійські емалі" (1892 р.); "Великокняже, царське, імператорське полювання на Русі" у 4-х книгах (кін. XIX-поч. XX ст.); "Євангеліє", подароване фортеці Св. Єлисавети імператрицею Єлизаветою у 1760 р.; рукописи на пергаменах; колекція Тор.

У зв'язку з тим, що О. Б. Льїн не залишив заповіту, що законних спадкоємців він не мав, а також із тим, що окремі предмети з колекції почали продаватися племінником покійного А. І. Подтьолковим через букіністичний магазин, Кіровський районний народний суд м. Кіровограда 31 грудня 1993 р. прийняв рішення про арешт колекції О. Б. Льїна з метою запобігання розпродажу до вирішення її долі згідно з чинним законодавством. У січні 1994 р. колекцію було передано для зберігання, первинної реставрації, вивчення та оцінки Кіровоградському обласному краєзнавчому музеєві та Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. Чижевського.

Створена за розпорядженням Представника Президента науково-консультативна комісія протягом п'яти з половиною місяців вжила необхідних заходів для зберігання, дослідження, експертної оцінки колекції (висновки комісії додаються).

За передбачені Законом шість місяців, що минули після смерті власника колекції, спадкоємців О. Б. Льїна не виявилось. Сама колекція — на порушення нині діючого Закону УРСР про охорону пам'яток історії та культури зареєстрована не була, також не витримувалися вимоги цього Закону щодо норм зберігання історико-культурних цінностей.

Таким чином, склалася ситуація, яка потребує передачі колекції О. Б. Льїна у власність держави. Проте, нинішнім, законодавством України не визначено механізм реалізації вищезначеного Закону щодо вилучення і передачі приватних колекцій у державну власність.

Враховуючи правову неврегульованість проблеми, а також виняткову цінність колекції О. Б. Льїна, звертаємося з проханням прийняти спеціальний нормативний акт Кабінету Міністрів про передачу колекції у власність держави, передбачивши ним зберігання зібрання старожитностей, творів мистецтва, колекції приладів та документів у Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї, а бібліотеки О. Б. Льїна, зібрання рукописів та стародруків — у Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. Чижевського.

З повагою Голова Кіровоградської обласної Ради
народних депутатів
В. О. Доляняк.

*Представник Президента
України у Кіровоградській області
М. О. Сухомлин.*